

בית מורשת משטרת ישראל

משטרה והיסטוריה

גיליון מס' 5
תשפ"ד 2023

All Rights Reserved
Copyright © 2023

כל הזכויות שמורות
© תשפ"ד

אין להקליט, לשכפל, לצלם, לתרגם, לאחסן במאגר מידע או להפיץ ספר זה או קטעים ממנו
בשום צורה ובשום אמצעי אלקטרוני, אופטי או מכני (לרבות צילום והקלטה)
ללא אישור בכתב מאת משטרת ישראל

עורכת: נעמי לבנקרון
עריכה לשונית: דניאלה רפאלי
עריכה ותרגום מאנגלית: גבריאל לני
גרפיקה: סטודיו באטה, אוקסנה קרבצוב

נדפס בישראל
ISSN 2664-2077
Printed in Israel

ועדה אקדמית: טל יונתן-זמיר, אורית רוזין,
ענת שטרן, יגאל שפי

התמונה בשער הקדמי: חוקר מז"פ בזירת פשע, תאריך לא ידוע. באדיבות משפחת שקמוני.

התמונה בשער האחורי: המשמר האזרחי, הג"א, 1941. צילום זולטן קלוגר, אוסף התצלומים של זולטן
קלוגר, ארכיון המדינה.

דבר העורכת

נעמי לבנקרון

עריכת גיליונו החמישי של כתב העת הסתיימה בתקופה הקשה ביותר שידעה החברה הישראלית. מלחמת "חרבות ברזל", אשר פרצה בשבעה באוקטובר 2023, החלה במתקפת פתע אלימה ואכזרית של חמאס על יישובי עוטף עזה. ביומה הראשון של המלחמה, כאשר החזית הייתה העורף האזרחי, ניצבה המשטרה בחוד החנית של הכוחות אשר נאבקו במתקפת הפתע, ושילמה מחיר דמים כבד וחסר תקדים של 57 הרוגים ושני נעדרים. נכון לידוע בשעת כתיבת שורות אלה, רצחו המחבלים 1284 איש, ולקחו בשבי 240 נוספים, לרבות ילדים, נשים וקשישים.

גם בימים הבאים המשיכה המשטרה למלא מספר רב של משימות לאומיות רגישות, ובכללן הפעלת תחנה לריכוז חללים אזרחים במחנה שורה; חקירת הפשעים כנגד האנושות שביצע חמאס מתנהלת ביחידת להב 433; חבלנים מטפלים בזירות הרבות שבהן נפלו טילים; ומוקדי 100 מתמודדים עם עשרות אלפי דיווחים על אנשים חשודים.

העיסוק בהיסטוריה בשעה קשה זו, נראה לעיתים טפל וחסר חשיבות. עם זאת, דווקא מתוך הבנת החשיבות של תיעוד פועלה של המשטרה ולשם הפקת לקחים לעתיד לבוא, יצא צוות בית המורשת לתעד כבר מראשית המלחמה את סיפוריהם של שוטרים ומפקדים, ובתוך כך – את סיפורו של הארגון כולו, בעורף ובחזית. בעתיד, יהיו חומרים אלה נגישים ברובם במדור היסטוריה ומורשת, לשוטרים ואזרחים כאחד, לצורך למידה ומחקר.

ומתוך תיעוד האירועים המתרחשים בימים אלה, משתקף מארג מורכב של הזיקות וההקשרים המחברים בינם לבין המאמרים המונחים בפניכם. את הגיליון פותח מאמרו של חיים צרפתי, המתאר את מערך הג"א שהוקם בחיפה בין השנים 1940-1942, כמו גם את הרוח החיה שעיצבה את הדוקטרינה שלו וקידמה את פעילותו, מרדכי נמצאבי, הנחשפת במאמר זה לראשונה. חשיבותה האסטרטגית של חיפה, שבה נמצאו תשתיות תעשייה, בתי הזיקוק וכן תחבורה יבשתית וימית, הפכה אותה ליעד מתבקש להפצצות מן האוויר במהלך מלחמת העולם השנייה. עם זאת, לטענת צרפתי, לא רק הסיכון תרם לפיתוחו של מערך הג"א בחיפה דווקא, כי אם גם ההיסטוריה העירונית שלה שיצרה קשרי עבודה יעילים בין יהודים ובריטים, והתפתחות כוחות החירום בעיר (כב"א ומד"א) במהלך המרד הערבי, תוך שילובם באופן חלקי במשטרת המנדט כשוטרים מיוחדים.

המאמר השני בגיליון, שכתבתי עם אורלי יורדן, עוסק בשיטות עבודה ייחודיות שפותחו במז"פ במשטרת ישראל כבר בשנותיה הראשונות, לחקירת זירות פשע. דמותו של הבלש הבריטי, שהשתרשה באירופה במאה התשע-עשרה, היגרה לארץ ישראל בצקלונם של העולים, והובילה לחיפוש אחר "שרלוק הולמס ישראלי" כבר בתקופת היישוב. ואכן, הולמס הישראלי התגלם בדמותו של מנשה שקמוני, מורה למלאכת יד ותפאורן בתיאטרון "הבימה". אגב קריאת מותחן בלשי, הגה שקמוני את הרעיון לבניית דגמים של זירות פשע, אשר יסייעו לחקר האירועים שהתרחשו בהן. את הרעיון יישם שקמוני לאחר שהצטרף למשטרת ישראל בשנת 1949, ותרם רבות לעיצוב דמותה של המחלקה לזיהוי פלילי בשני העשורים הראשונים לקיומה. עם זאת, עבודתו נעה במסלול כפול, פרקטי וסימבולי כאחד: כחוקר מז"פ הוא יישם ופיתח מגוון שיטות עבודה המבוססות על המדע. במקביל, במישור הסימבולי, הוטמעה דמותו בזו של גיבור הספרות הבלשית, והוא הפך לסמל ליכולתה של החברה הנורמטיבית לגבור באמצעים מדעיים, מתקדמים ורציונליים על העבריים, שסימן את היפוכם של המדע, הקדמה והיחש.

מאמרה של שרון גבע מנתח מנקודת מבט מגדרית את תפקידה של משטרת ישראל במהלך משפט אייכמן. נורמות התקופה שהשתקפו בחברה ובמשטרה השפיעו על מיקומן ותפקידיהן של הנשים בלשכה 06, יחידת המשטרה אשר הופקדה על איסוף הראיות למשפט. מספר השוטרות בה היה אומנם גבוה משיעורן היחסי במשטרה, אך תפקידיהן היו זוטרים. עם זאת, גבע מצביעה גם על שינוי מפתיע שהתרחש במהלך משפט אייכמן: ריבוי השוטרים שהועסקו במסגרתו הוביל למצוקת כוח אדם, ועקב כך להרחבת גיוס הנשים למשטרה כמו גם מנעד התפקידים שנפתח בפניהן.

את הגיליון חותמת סקירת הספרות של שלומי שטרית על ספרו החדש של יגאל שפי, שעוסק בשימוש שעשו חיילים ושוטרים מנדטוריים בגז מדמיע במהלך הפרות סדר בתקופת המנדט. דווקא האפשרות שהתגלמה בכלי זה כאמצעי לפיזור התקהלויות תוך גרימת נזק מוגבל יחסית, עודדה את השימוש בו, והותירה אותו בארסנל הכלים של משטרות רבות במערב בעת התמודדות עם הפגנות והפרות סדר, ולמעשה – עד היום. בדומה לגז המדמיע, גם פרקטיקות אחרות שבהן עוסקים המחקרים המתפרסמים כאן, אינן נותרות בין דפי הספרים, כי אם משעתקות את עצמן אל התקופה הנוכחית. גם כיום העורף עודנו חלק מהחזית, ואזרחים נדרשים לשהות פרקי זמן ממושכים במרחבים מוגנים, לפי מודל שנוצר במלחמת העולם השנייה, כפי שממחיש מאמרו של צרפתי; הטבח האכזרי וההמוני שביצע חמאס בעיקר (אך לא רק) באזרחים יהודים בגין יהדותם, מהדהד את הסיפורים הקשים שאליהם נחשפה לשכה 06 בעת העבודה על תיק אייכמן, ונוסף על כך, חלק מממשיכות דרכן של השוטרות שגויסו בעת המשפט הן עשרות השוטרות שהשתתפו בלחימה ביומה הראשון של מלחמת "חרבות ברזל"; המאמר על

אודות מנשה שקמוני, שמתוקף תפקידו במז"פ נדרש לחקור את רצח רועי רוטנברג בידי מסתננים וגרירת גופתו לעזה (1956), בוודאי יהדהד באוזני הקוראים את אירועי השעה. היבט נוסף של המציאות המורכבת העכשווית בא לידי ביטוי גם בקשיים הרבים שנוצרו בעת העבודה על שלביו האחרונים של כתב העת, כאשר חלק מן המעורבים בהפקתו או בני משפחתם גויסו למילואים, או שפנו לתרום למאמץ המלחמתי בפעילות ההתנדבותית הענפה המאפיינת את התקופה. לפיכך, אני מודה, יותר מתמיד, לכל מי שסייעו להבאתו של גיליון זה לדפוס, חרף הקושי הרב, ובעיקר לצוות בית המורשת ולוועדה האקדמית המלווה את כתב העת; לרבקה ברוט, לשרון גבע ולעודד רון על התגייסותם הנדיבה לייעוץ וסיוע בסוגיות שונות הכרוכות בעריכה הסופית; ולדניאלה רפאלי, שמזמן כבר איננה "רק" עורכת הלשון של כתב העת, כי אם שותפה נאמנה להפקתו לאורך כל הדרך. אני מקווה שהמאמרים בגיליון זה ימחישו את היותה של ההיסטוריה נדבך משמעותי חשוב להבנת העבר, ההווה והעתיד.